

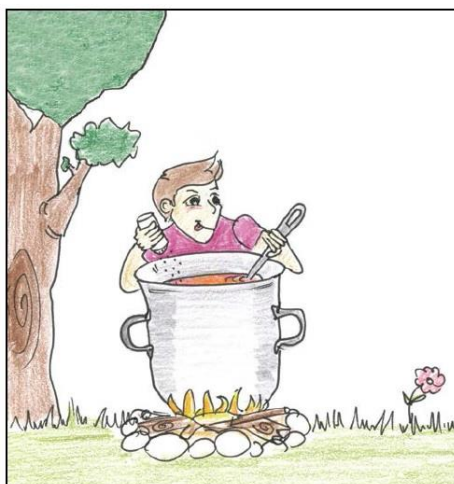

השתלבות של נוער עם מוגבלות בתנועות הנוער

דר' נעמי שרויאר ודר' מיכל סופר

דו"ח סופי

מרץ, 2019

המחקר מומן על ידי "אשלים" – ג'וינט ישראל, עמו שותפים למיזם:

משרד החינוך

המוסד לביטוח לאומי

קרן שלם

משרד הרווחה והשירותים החברתיים

איגוד מנהלי מחלקות החינוך ברשויות המקומיות

סיכום ממצאים כמותיים של מדריכים וחניכים התבצע על ידי מכון שריד – שרותי מחקר והדרכה בע"מ

שריד
שרותי מחקר והדרכה

תקציר

המטרה העיקרית של מחקר ההערכה זה היא לתאר ולהעריך את היקף השינויים ואת איכות השינויים שחלו במהלך הפעלת התוכנית להשתלבות של ילדים ונוער עם מוגבלות בתנועות הנוער (שייקראו להלן יונע"מ), הן בהשתלבות היונע"מ והן באקלים של תנועות הנוער המשתתפות בתכנית. מטרה שנייה היא ללמוד על החסמים הנתפסים להשתתפותם בפעילות ועל העוצמות לשימור בעתיד.

המחקר התבצע לאור החשיבות והתרומה של תנועות הנוער בישראל, כמסגרת חינוכית חברתית לא פורמלית, כפי שנסקרה בספרות. לבני נוער עם מוגבלות הזכות ליהנות מחוויה של התבגרות דומה לעמיתיהם והם אף יכולים להיתרם באופן מיוחד, מתנועה של צעירים למען צעירים. סקירת הספרות מדגישה את חובת החברה למצוא דרכים להסיר חסמים ולאפשר השתתפותם, בצד מגוון חסמים ואתגרים ליישום השתלבותם. המחקר לווה בוועדת היגוי של נציגי השותפים למיזם: מועצת תנועות הנוער, אשלים- ג'וינט ישראל, משרד החינוך, משרד הרווחה, קרנות הביטוח הלאומי, קרן שלם ואיגוד מנהלי מחלקות החינוך. המחקר התבצע לאחר אישור של ועדת האתיקה של אוניברסיטת חיפה, תוך הקפדה על הסכמה מדעת, של חניכים והוריהם ושמירה קפדנית על חיסיון, באופן שהעלה קשיים באיסוף הנתונים.

מסמך זה מהווה המשך לדו"ח המחקר שהוגש לוועדת ההיגוי של המיזם באוקטובר 2015 אשר תאר בפירוט את כלי המחקר והשיטה. המסמך הנוכחי כולל פרק סקירת ספרות מעודכן ופרק ממצאים ובו דגש על השוואה בין מדידה 1 ומדידה 2, בכל משתני המחקר הכמותיים, תמצית נושאים שעלו בחלק האיכותני של המחקר, בלוי ודוגמאות של ציטוטים; ופרק סיכום והצעה להמלצות שעולות מהממצאים הכמותיים והאיכותניים (לפרק השיטה ופרוט כלי המחקר ראו דו"ח מחקר קודם והנספחים בדו"ח זה).

כדאי לציין כי לפי אומדן של ועדת ההיגוי, גדל מספר החניכים עם מוגבלות המשתתפים בתכנית ההשתלבות מכ- 2000 בראשית המיזם, עד ל- 7,500 לקראת סיומו. בנוסף, גדל בשנים אלה תקצוב משרד החינוך של הנגשת הפעילות של תנועות הנוער ממיליון לששה מיליון. לא ניתנה לחוקרות גישה לנתונים אלה, אך הם בהחלט המדדים העיקריים המעודדים ומצביעים על השינוי שחולל המיזם בתנועות הנוער ובמשרד החינוך, בהבנה של חשיבות ההשתלבות בחינוך הבלתי פורמלי, לאקלים בתנועות ולבני הנוער עם מוגבלות.

הצגת הממצאים להלן משקפת את איסוף הנתונים שנאספו במחקר זה, בעשר תנועות, בקרב מדריכים, חניכים עם וללא מוגבלות והורים של החניכים ללא מוגבלות, לפי שאלות המחקר שהועלו בהצעה, שדיווחו לגבי עמדות והשתתפות בפועל בתנועה, באופן שמנסה לתעד שינוי שחל בקרב חניכים עם מוגבלות ובפתיחות להשתלבות בתנועות השונות.

ראוי להזכיר כי המדגמים המוצגים להלן הם מדגמי נוחות שאינם מייצגים את כלל האוכלוסייה המשולבת בתנועות. למרות המאמצים לייצר דגימה מאוזנת, לפי כל חניכי סניף גדול וסניף קטן בכל תנועה – עלה קושי בקבלת הסכמה של נבדקים והוריהם ולכן המדגמים שנאספו עומדים בסדר גודל הנדרש לניתוח, אך מוגבלים בטיבם.

במדידה 1 - נדגמו 103 חניכים ללא מוגבלות, 96 מדריכים, 25 רכזים ואנשי הנהגה ו-33 יונע"מים, ו-33 הורים של יונע"מים.

במדידה 2 - נדגמו 326 חניכים ללא מוגבלות, 220 מדריכים, 66 יונע"מים, ו-66 הורים של יונע"מים. ראוי לציין כי שני המדגמים נדגמו במדגמי נוחות, לאחר קושי רב באיסוף נתונים בהסכמת ההורים. בכל אחת מארבע הקבוצות כללו נבדקים שונים, עם שונות בהיענות של תנועות הנוער. מדגמי החניכים והמדריכים במדידה 1 ו-2 נבדלו ביניהם במידת הדתיות של הנבדקים¹ ולכן משתנה זה נלקח בחשבון בעת ניתוח הנתונים.

הממצאים העיקריים ממדידה 2

- יונע"מ נתנו ציונים גבוהים מאד לחשיבות שנותנים לכל הפעילויות בתנועת הנוער וציונים דומים ביותר לאלה שנתנו הוריהם. הם נתנו ציונים דומים לעמיתיהם ללא מוגבלות, אך נתנו חשיבות גדולה יותר להשתתפות השוטפת בפעילויות שקטות יותר, לעומת פעילויות שיא ומפעלים..
- בקרב חניכים עם מוגבלות, נמצא קשר חיובי בין ציון החשיבות של השתתפות בפעילויות, לבין שני סוגי המסוגלות העצמית: תחושת המסוגלות העצמית הכללית ותחושת המסוגלות העצמית בפעילויות בתנועה.
- גם הורי החניכים עם מוגבלות רואים חשיבות רבה להשתתפות של ילדיהם במגוון הפעילויות בתנועה, להעשרתם במגוון התנסויות של מתבגרים, להגברת עצמאות ולהשתתפות חברתית.
- חניכים ללא מוגבלות שהכירו אנשים עם מוגבלות הביעו עמדות חיוביות יותר (רגשות פחות שליליים, פחות התנהגויות מרחיקות ויותר מחשבות חיוביות), לעומת אלה שאינם מכירים. יתרה, אלה שמכירים מתנועת הנוער הביעו יותר נכונות לקשר עם עמיתים עם מוגבלות.
- מדריכים שלא הכירו אנשים עם מוגבלות הביעו רגשות יותר שליליים כלפי עמיתים עם מוגבלות והביעו יותר צורך במשאבים, בעיקר עבור השתלבות של יונע"מ עם מוגבלות שכלית התפתחותית.
- בבדיקת המשתנים שמסבירים את חשיבות ההשתתפות בפעילויות בעיני המדריכים, נמצא כי עמדות המדריכים כלפי עמיתים עם מוגבלות מתווכים בין גיל המדריכים והקשר בו יש להם היכרות עם אנשים עם מוגבלות – משפחה ותנועה. דהיינו, שמדריכים בוגרים יותר עם היכרות עם אנשים עם מוגבלות במשפחה או בתנועה יהיו פתוחים יותר לשלב במגוון פעילויות, ובלבד שתהיינה להן עמדות חיוביות כלפי השילוב.

הממצאים העיקריים הקשורים להבדלים בין שתי המדידות²

¹ לגבי מדגם המדריכים היה גם הבדל בגיל אולם למשתנה זה לא נמצאה השפעה על משתני התוצאה.
² הדו"ח כולל גם ממצאים שקשורים למדידה השנייה. בתקציר בחרנו להתמקד בהבדלים בין המדידות לאור מטרת המחקר.

- נמצאו מעט חניכים ומדריכים עם מוגבלות בקרב המדגם הכולל, יחסית לאחוז המקובל במסדי נתונים שונים.
- במדידה 2 הגענו למגוון גדול יותר של חניכים עם מוגבלות, עם מוגבלות חמורה יותר.
- לא נמצאו הבדלים בין שתי המדידות בעמדות של חניכים ללא מוגבלות, בקרב חניכים חילוניים ודתיים.
- לעומתם, בקרב חניכים הבאים מרקע מסורתי נמצאו השינויים הבאים שקשורים לעמדות כלפי אנשים עם מוגבלות: עליה ברגשות שליליים ובמתח בינאישי, ירידה במחשבות חיוביות ועליה בהתנהגות מרחיקה.
- בקרב מדריכים לא נמצאו הבדלים בין שתי המדידות בעמדות המדריכים, למעט ממצא חשוב כי מדריכים שמכירים נוער עם מוגבלות בתנועה הביעו פחות רגשות שליליים, לעומת אלה שלא מכירים כלל.
- חלה עליה במספר המשאבים שנתפסו ע"י המדריכים כנחוצים לשילוב של יונעמ"ים בתנועות.
- חלה עלייה במשאבים המבוקשים לשילוב חניכים שהם כבדי שמיעה ואלה עם לקויות למידה, בקרב כל המדריכים, אך בעיקר בקרב חילוניים ודתיים.

באשר ליונע"מ והוריהם:

- נמצא הבדל מובהק בין המדידות בסוג המוגבלות של היונעמ"ים: במדידה 2 השתתפו באופן מובהק יותר חניכים עם שיתוק מוחין ולקויות אחרות (כגון סוכרת, אפילפסיה, קרוהן, צליאק) ופחות חניכים עם אוטיזם, מוגבלות שכלית התפתחותית. במדידה 2 רבו חניכים עם לקות ראייה ושמיעה ואלה עם לקות למידה שלא היו במדידה 1.
- לא נמצא הבדל מובהק סטטיסטית בחשיבות שייחסו היונעמ"ים להשתתפות בפעילויות בתנועה.
- היונעמ"ים דווחו באופן מובהק על הפחתה בחסמים חברתיים במדידה 2 ועל יותר חסמים שנוגעים למשאבים.
- לא נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטית בממוצע תחושת המסוגלות העצמית הכללית של היונע"מים בין המדידות.
- במדידה 2 ההורים דיווחו על מספר קטן יותר של חסמים והפחתה מובהקת בכל החסמים, למעט חסמים חברתיים ומחסור במשאבים.
- נמצא קשר בין החסמים הללו וכן חסמים של התאמת הפעילויות, לציון הכולל של השתתפות בפעילויות.

הממצאים האיכותניים העיקריים

- ניתוח של דברי הורי היונע"מים העלה שש קטגוריות זהות בשתי המדידות, כדלקמן: "השפעת השילוב על החניך עם המוגבלות" כאשר החלק הארי של ההורים ציין שהשילוב בתנועת הנוער תרם באופן משמעותי לאיכות החיים של בנם או בתם; "יחס המדריכים לחניכים עם מוגבלות" כאשר ככלל ובאופן גורף מרבית ההורים ציינו לשבח את היחס החם והאכפתי של המדריכים, ולעיתים של הקומונרים והתנועה כולה; "הקשר בין המדריכים להורי החניכים עם המוגבלות" כאשר כאן נחלקו ההורים לכאלה שציינו לטובה את הקשר הרציף והמשתף ולאחרים שהביעו אכזבה וכעס; "חסמים ומקדמים של השילוב" כאן עלה נושא העדר התקציבים לצד ממצאים מעורבים לגבי נגישות פיזית ונגישות של תכנים; הורי החניכים תארו בפנינו המלצות שונות לשיפור השילוב או לשימור המצב הקיים; "המלצות לשיפור או לשימור השילוב" המלצות לשיפור כללו נושאים של שיתוף פעולה בין ההורים לתנועה, דגש על מעורבות הורים והעברת מידע, הגברת הנגישות

וההתאמות, חסמי תודעה (דהיינו עמדות ודעות קדומות) וצורך לשלב ילדים עם מוגבלות וללא מוגבלות באותה קבוצה או שבט.

- הממצאים שעלו משלוש **קבוצות המיקוד** עם מדריכים ורכזים שבוצעו במהלך כל תקופת ההערכה העלו מתח בין הרמה התאורטית בה ניכר כי תנועות הנוער תופסות את השילוב כהליך ערכי, חשוב ומעמיק, אשר נועד לגרום לחניכים עם המוגבלויות לחוש כחלק שווה מקבוצתם, ובין הרמה המציאותית שמלווה בדילמות, אי בהירות ולבטים רבים.

- הממצאים שעלו מניתוח **מסמכי התנועות** בשתי נקודות זמן הצביעו על דמיון רב ביניהם. אשר לשילוב ולחניכים עם מוגבלות, נראה כי במסמכים המרכזיים שנתחו אין התייחסות ספציפית לנושא. ברם, ישנה התייחסות לערכים ומטרות רחבים יותר הכוללים בתוכם גם את תחום השילוב, כמו למשל כבוד הדדי, שוויון, עזרה לזולת וכדומה. בחלק מן המסמכים פורטו פעילויות שונות של התנועה ובמסגרתן גם סיוע לאוכלוסיות מוחלשות.

לסיכום, המחקר המלווה ממחיש את חשיבות המיזם, שמעורר שינויים מגוונים בתנועות הנוער, כל אחת לפי גודלה, לפי ניסיונה בנושא, בלוי ומגוון סוגי תמיכה, שנותנים מענה חלקי לצורך הגדול. המחקר נותן תוקף מחקרי למרבית ההמלצות שעלו במסמך התכנון שחובר טרם ולקראת המיזם (קרני וקליין, 2014). הממצאים מחזקים את הרציונל והחשיבות של מיזם ההשתלבות, בכך שמראים עד כמה חשובה ליונע"מ ולהוריהם ההשתלבות בתנועת הנוער, כשמרביתם מביעים רצון להגיע לתנועה לעתים קרובות יותר. **ביקורים של החוקרות בבתי היונע"מ ושיחות עמם** ועם הוריהם המחישו את החשיבות והציפיה שלהם לפעילות, את ההקלה שנותנת להורים ואת הרצון שילבו עם בני גילם בפעילויות והתנסויות נורמטיביות, מחץ למסגרת ביה"ס. ההורים התפעלו מהקשר האישי והמחויבות של מרבית המדריכים, שמצליחים להפיק מילדיהם פעילויות ועצמאות מפתיעים. עם זאת רבים מהם הביעו אכזבה מההשתלבות החלקית, בה בסופו של דבר ילדיהם לא מוזמנים להשתתף בפעילויות מחוץ לפעילות המובנית ומונחית על ידי המדריכים, גם אף חבר לא מבקר ביוזמתו ומפיג את הבדידות של ילדם.

לגבי אקלים התנועה המשלבת - הממצאים מראים גם כי היכרות עם אנשים עם מוגבלות בכלל ועוד יותר בתנועה, משפרת עמדות חיוביות ומקרבות, בעיקר בקרב חניכים צעירים. בכך מתחזקת חשיבות המיזם לכלל החינוך של הדור הצעיר לקבלת השונה, כחלק משמעותי של התרבות הארגונית של תנועת הנוער. החוליה האחרונה במחקר מדגישה את תפקיד המדריכים כמתווכים בתהליך. המחקר מחזק את הצורך בהשקעה בהם כסוכני שינוי, להרחבת הידע שלהם, לשיפור עמדותיהם כלפי אנשים עם מוגבלות ולהגדלת המשאבים הזמינים להם לבצע את תפקידם החברתי, אותו הם עושים במחויבות ובהתנדבות. הדיון מסכם אוסף של המלצות שנאספו במהלכו, לשמר חלק מההתקדמות בנושא, כמו גם להתמודד עם אתגרים שנתרו. חשוב לזכור כי עוד רבה הדרך לשינוי המיוחל בחברה המכילה ובתרבות תנועות הנוער, שנועדו מלכתחילה לעסוק בעיקר בעשייה חינוכית לא פורמלית, בהתאם לאני מאמין האידיאולוגי ובדגש של תרומה לחברה המתהווה בישראל. המשאבים הנדרשים לשינוי גדולים והם לאו דווקא חומרניים. בדומה ליוזמות אחרות למען הכלת ילדים ואנשים עם מוגבלות במסגרות שונות, הנחקרות על ידנו, הנושא איננו קורה

מעצמו; נדרשים מדיניות, נהלים, הדרכה, תמיכה, מודעות ומשאבים – שאותם הוביל המיזם. בנוסף, בכדי להוביל שינוי יש צורך בתהליך מתמשך, המראה הישגים והצלחות ולומד מהם. הדו"ח והציטוטים המובאים מפי המרואיינים, מביאים דוגמאות רבות למקור ההצלחות, בצד הקשיים, מהם ניתן ללמוד רבות.

תודות:

- ✓ תודה לכל חניך/ה עם מוגבלות ולכל המשפחות, שפתחו את ביתם ואת הלב, שפינו מזמנן ושיתפו במחשבות ורגשות.
- ✓ תודה לכל החניכים והמדריכים שהסכימו לענות על השאלונים ולתת את הדעת לנושא המחקר.
- ✓ תודה לכל השותפים במיזם ונציגותיהם, על העשייה המבורכת ועל מימון המחקר: למועצת תנועות הנוער, לג'וינט אשלים, למשרד החינוך, למשרד הרווחה, לקרנות של המוסד לביטוח לאומי, לאיגוד מנהלי מחלקות החינוך ולקרן שלם.
- ✓ תודה מיוחדת לאורית תמרי שליאכטר, מנהלת התכנית ולאבישג דיין שמילאה את מקומה, על שתוף הפעולה המדהים והדו-כיווני לאורך ארבע שנים של עשייה.
- ✓ תודה לחברות וועדת הביצוע שליוו בהתלבטויות לאורך המחקר: ליפעת קליין, שלומית רונן ליבנה, מירב איליה, שרון גנות, אירית ברוק, נעה שגב ואסתר אמסיס.
- ✓ תודה לכל הרכזים ורכזות ההשתלבות על ההשתתפות בקבוצות המיקוד ועל הסיוע באיסוף הנתונים.
- ✓ תודה לחגית שטיינברג שלא ויתרה על הגעה לכל משפחה שהסכימה, לעתים בצוותא ולרוב לבד ועל הצלחתה לדובב כל נער/ה, גם אלה שהתקשו להתבטא ולהתראיין על ידי אדם זר.
- ✓ תודות לתומכים ברשות המחקר באוניברסיטת חיפה
- ✓ תודה לקרן ציטיאד על התמיכה המנהלית במחקר ולדר' לירון למאש, על תרומתה לסקירת הספרות.
- ✓ תודה לתמר בכר על האוירים המקסימים על פעילויות בתנועת הנוער, בכרטיסיות של שאלון המסוגלות.